ÂŞIK ŞENLİK VE HİKÂYECİLİĞİ*

Dr. Doğan KAYA

İç ve Doğu Anadolu Bölgesi, Türkiye'de Halk Edebiyatı anlatım türlerinin canlı ve zengin bir şekilde yaşatıldığı yörelerin başında gelir. Anlatım türlerinden biri olan halk hikâyeleri de bu yörelerde, yakın zamana kadar büyük ilgi ile yüzyıllarca sevilmiş, nesilden nesle aktarılmıştır. Hikâye anlatma geleneği, teknolojik ürünlerin, ilçelere bucaklara hatta köylere kadar hızla girdiği şu son zamanlara kadar yaşatılmıştır. Daha ziyade köy odalarında, kalabalık bir cemaat karşısında, uzun kış gecelerinde anlatılan veya okunan hikâyeler, geceler boyu sürer, dinleyenler bundan sonsuz haz alır; mutluluk duyarlardı.

Halk hikâyeleri önceki devirlerde bilgi, görgü, zevk, eğlence, eğitim, düşmanlık, nefret, dostluk, yardımlaşma, tecrübe ve davranış gibi faktörler bakımından, insanların hayatlarında önemli bir paya sahiptir, yani Türk sosyal hayatında, inançtan günlük pratiklere kadar vazgeçilmez önemi haizdir.

Halk hikâyeleri sözü ile halkın okuduğu yahut dinlediği aşk kahramanlık ve dinî konudaki hikâyeler kastedilir. Bunlar genellikle Darendeli çerçilerin büyük bir kültür hizmeti yaparak köy köy dolaşıp sattığı *Kerem ile Aslı, Garip ile Şahsenem, Gül ile Sitemkâr, Şah İsmail, Sürmeli Bey, Elif ile Mahmut, Derdiyok ile Zülfüsiyah, Köroğlu ile Selma, Leylâ ile Mecnun, Siyer-i Nebi, Şahmaran, Kırk Vezir, Yedi Âlimler* gibi eserlerdir.

Halkı coşturup, kahramanlık duygularını şahlandıran, dinî ve hamasî yönden güç veren "*cenk kitapları* " da bu türden eserlerdir. Bunlardan en çok itibar gören hikâyeler de Hz. Ali, Hz. Hamza, Eba Müslim Horasani, Muhammed Hanefi ve Battal Gazi cenkleridir. Halk bunlarla kendi düşünce âleminden izler bulur, bir bakıma onlarla bütünleşir. Meselâ; Battal Gazi tek başına Bizans"ı dize getirirken, manen onunla birlikte mücadelelere katılır, aynı acıyı ve aynı sevinci onunla birlikte tadar. Öyleki halk, bazen cenk kitabı okumak sözü yerine; "*Haydi, bugün biraz gavur kıralım.*" der.

Hikâyeler yapısına göre halk tarafından iki şekilde adlandırılmıştır. Türküsüz olan, dedelerin, ninelerin söylediği hikâyelere *kara hikâye*; manzum kısımları olan ve bunların ezgi ile terennüm edildiği hikâyelere de *türkülü hikâye* demiştir.

Kara hikâyeler evlerde daha çok büyüklerin küçüklere anlattığı veya bir sohbet sırasında konuya uygun düştüğü zaman anlatılan hikâyelerdir.

Türkülü hikâyeler mensur ve manzum yapıya sahiptirler. Her türlü düğünlerde, dost, ahbap toplantılarında, usta halk âşıklar tarafından özellikle güzün ve uzun kış gecelerinde söylenir. Mensur kısımlarına *saya,* türkülü kısımlara ise *deyiş* denilir.

Bir kısım halk hikâyeleri de musannif dediğimiz âşıklar tarafından tasnif edilmiştir. Bir âşık zihninde bir konu tasavvur eder. Bunu kahramanlar ve olaylarla örüp, araya manzum kısımlar katarak bir hikâye tasnif eder. Geçmişte pek çok âşığın hikâye vücuda getirdiği malumumuzdur. Günümüz âşıklarından bir kısmı da aynı geleneği sürdürme çabasındadır.

Büyük musannifler denildiğinde Şenlik'i hatırlamamak mümkün değildir. Hatta Şenlik, bu hususta başköşeye oturtulur. Edebiyatımıza *Latif Şah ile Mihriban Sultan, Sevdakâr Şah ile Gülenaz Sultan, Salman Bey ile Turnatel Hanım* adlarında üç güzel hikâye kazandıran Şenlik'in bu hikâyeleri, muhtelif meraklılar yahut araştırmacılar tarafından daha önce tespit edilmiş ve yayımı gerçekleştirilmiştir. Ancak yayımlanan hikâyeler arasında farklılıklar, eksiklik veya fazlalıklar vardır.

Âşık Şenlik (1850-1913)

1850 yılının yaz aylarında Ardahan'ın Çıldır ilçesinin Âşık Şenlik (Eski adları; *Suhara* ve *Yakınsu*) beldesinde doğmuştur. Karakalpak Türklerindendir. Sülâlesine Kadirgiller denilir. Kadir ve Zeliha'nın oğludur. Asıl adı Hasan'dır. Çocukluğu, o dönemde köy odalarında yaygın olarak okunan Ahmediye, Battal Gazi ve Hz. Ali'nin cenklerini anlatan kitaplarla, çeşitli felâketler, acılar, yiğitlikler üzerine söylenmiş ağıt ve destanları dinleyerek geçmiştir.

---

* Yayımlandığı yer: *İstiklâlinin 100. Yılında Ardahan* (Editör: Mirza Polat), Paradigma Akademi, Çanakkale, 2021, s. 65-80.

14 yaşında iken bir av sırasında "Kulaklar" denilen mevkide bir ikindi zamanı uyuyakalır ve rüyasında kendisine ledün ilmi, âşıklık yeteneği ve bunun yanında "Şenlik" mahlası verilir. Artık halkın gözünde "Hak âşığı" ve "badeli âşık"tır. Meramını, duygusunu ve düşüncelerini şiirle dile getirir. Kısa zamanda şöhret sahibi olur. Gönül verip herkesten gizlediği Huri adındaki kızın başka köye gelin gitmesinden çok etkilenir. Köylüsü Abdullah'ın kızı Mürüvvet'le evlenir, üç yıl içinde çocukları olmayınca yine köylüsü olan Hasan'ın kızı Huri ile evlenir. Ancak onunla da aradığı mutluluğu bulamaz. Şenlik'in Mürüvvet hanımdan iki çocuğu (Mehmed, Hanife); ikinci eşi Huri'den de üç çocuğu (Kasım, Gülhanım, Gülenaz) olmuştur.

Sesi güzel olmakla beraber saz çalamayan Şenlik, 19 yaşındayken Ahılkelek'in Lebis köyünden, Âşık Hasta Hasan'ın çırağı saz ustası Âşık Nuri'nin yanına gider. Onunla karşılaşma yapar ve gücünü ispatlar. Bunu gören Nuri, Şenlik'i yanına çırak alır. Nuri Şenlik'e âşıklık sanatının inceliklerini öğretir. Şenlik, artık önünde durulamayan bir âşık olur. Kars, Ahıska, Borçalı, Tiflis ve Revan'da pek çok âşıkla karşılaşır. Karşılaştığı âşıklar içinde Feryadî, Mazlumî, Sümmanî, Âşık Abbas ve İzanî yaptığı karşılaşmalar iz bırakmış ve hâlâ canlılığını koruyan karşılaşmalardır.

Onun şöhretini duyanlar 1913'te Revan'a bir düğüne çağırırlar. Şenlik, çırağı ile birlikte Revan'a gider. Revan Hanı'nın âşıkları gücünü bildikleri Şenlik'ten çekinirler. Şenlik karşılaştığı âşıkları mat eder. Âşıkları yenildiği için itibarlarına halel geldiğini düşünen han Şenlik'in yemeğine zehir koydurur. Şenlik, rahatsızlanır. Gümrü'ye kadar trenle gelir. Oradan da öküz arabasıyla Çıldır'a doğru gelirken Şenlik köyü (Suhara)'ne pek uzak olmayan Hozu köyünde ölür. Cenazesi Şenlik köyüne getirilir. Mezarı buradadır.

Latif Şah ile Mihriban Sultan, Sevdakâr Şah ile Gülenaz Sultan, Salman Bey ile Turnatel Hanım adlarında üç güzel hikâye tasnif eden Şenlik, irticali çok güçlü olan bir âşıktır. Âşık Kasım'ın Âşık Şeref Taşlıova'ya anlattığına göre Şenlik'in *Cihanşah* isminde tamamlanmamış bir hikâyesi daha vardır. Tasnif ettiği hikâyelerde, özellikle geniş Türk coğrafyasına yer vermiş, hikâyesini okuyan, dinleyenlerin beynine bu fikri yerleştirmeye çalışmıştır. Hikâyelerin yanı sıra edebiyatımıza divani, koşma, yedekli koşma, tecnis, cigalı tecnis, sicilleme, destan, türkü ve bayatı gibi en nadide örnekleri de o kazandırmıştır. Kelime haznesi çok geniştir. Yöresinin dilini kullanmada oldukça mahirdir. İzan ve hoşgörü sahibi olma özelliğinin yanında sözünü budaktan esirgemeyen, açık sözlü ve inancından taviz vermeyen bir kişiliği vardır. Hatta Rus Generali karşısında okuduğu meşhur "93 Koçaklaması" hâlâ ezberlerdedir ve iştiyakla terennüm edilir.

Kars yöresinde yetişen önemli âşıkların başında *Âşık Şenlik* (1853- 1914) gelir. Âşıklık geleneğinin çok güçlü temsilcisi olan Şenlik'in çırakları da Kars'ın yetiştirdiği güçlü âşıklarındandır. Oğlu *Âşık Kasım,* köylüsü *Âşık Mehmet, Âşık Süleyman, Âşık Asker, Âşık İbrahim,* Çıldır'ın Cala köyünden *Âşık Hüseyin,* Çıldır'ın Bekteş'in köyünden Âşık İbrahim'in oğlu *Kasım,* Arpaçay'ın Geçit köyünden *Âşık Mansur,* Arpaçay'ın Sosih köyünden *Âşık Mehmet, Âşık Merdan, Âşık Mirza,* Çamdıralı *Âşık Mevlüt,* Muzulu *Âşık Latif,* Selim'in Bezirgangeçit köyünden *Âşık Ömer*, Revanlı *Bala Mehmet,* Gökçeli *Âşık Ali,* Gümrülü *Âşık Ahmet* gibi âşıklar, Şenlik kolunun önemli simalarıdır. Bu âşıklar, Şenlik'in şiirleri, makamlarını ve hikâyelerini yaşatmış, yörede bu geleneği canlı tutmuş önemli simalardır. Edebiyatımızda en güçlü âşık kolu olan *Şenlik Kolu* vücut bulması da onun sanatının gücünden kaynaklanmaktadır.

Âşık Şenlik'in Lâtif Şah ile Mihriban Sultan

Aşk hikâyelerinin bir kısmı gerçek olmakla beraber, bir kısmı da bir âşık tarafından tasnif edilmiş muhayyel bir hikâyedir. Lâtif Şah hikâyesi de böyle bir hikâyedir ve Çıldırlı Âşık Şenlik (1850-1913) tarafından tasnif edilmiştir. Şenlik, Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Azerbaycan'da halkın çok sevdiği, yöre âşıklarının en fazla etkisinde kaldığı bir âşıktır. Doğu'da âşıklar, saz meclislerine onun şiirleri ile başlar, çeşitli vesilelerle onun hikâyelerini anlatırlar. İrticali son derece kuvvetli olup çağdaşı âşıkların kendisinden çekindikleri birisidir. Hatta zehirletilerek öldürülmesi de bu yüzden olmuştur.

Şenlik'in Lâtif Şah hikâyesinden başka Sevdanaz ile Gülenaz Sultan ve Salman Bey ile Turnatel Hanım adlarında iki hikâyesi daha vardır. Ancak bunların içinde en çok Lâtif Şah hikâyesi sevilmiş ve tanınmıştır. Âşık Şenlik bu hikâyeyi 23 yaşında iken Hicri 1290 (Miladi 1873) yılında tasnif etmiştir

ve bir buçuk senede tamamlamıştır. Bunu hikâyenin sonunda son manzum kısımda şöyle ifade etmektedir:

Ben Lele*'yim derdim çoktur sinede*
Söz bent oldu yüz altmış hanede
Tarih bin iki yüz doksan senede
Çıldırlı Şenlik*'in yadigârıdı*

Lâtif Şah hikâyesinin pek çok varyantının olmasına karşılık bunlardan dördü önemlidir. Bunlar; A(hmet) Caferoğlu, Ensar Aslan, Ali Berat Alptekin ve Doğan Kaya'ya ait çalışmalardır. [1]

Âşık Şenlik'in Latif Şah'la Mihriban Sultan hikâyesi kurgu yönünden oldukça sağlam, olayların seyri de gayet tabiidir. Kişilerin karakteristik vasfı, fiziki yapıları, zaman ve mekân tasvirleri çok ustalıkla yansıtılmıştır. Şahıs kadrosu, mekân, formel, sayı motifi yönüyle zenginlik gösteren bir hikâyedir. Tasvirler gayet tabiidir. Zaman zaman abartı, benzetme, atasözü ve deyimlerle ifadeye canlılık kazandırılmıştır.

1. Şahıs Kadrosu: Hikâyede ön planda olan dört kişi vardır. *Latif Şah, Mihriban Sultan, Koca Lele, Esmer Sultan*. Diğer şahıslar şunlardır: *Atlı, Derviş, Erciyar Hükümdarı, Esfendiyar pehlivanın elçisi, Esfendiyar, Esmer Sultan, Feseli Padişahı, Gamküşad / Gamsız Şah, Hanım Sultan, Haramibaşı, Keloğlan, Keçel Mehmet, Kırk cariye, Kırk Harami, Koca Lele, Lâtif Şah, Mihriban Sultan, Oniki Mirzahan, Ordu Kumandanı, Resimci, Şemsinur Sultan, Topal Kız, Cellat,*

2. Mekân: Hikâyenin coğrafyası Asya ve Arabistan'dır. Ancak Elvan Dağ, Erciyar, Feseli gibi muhayyel yerler de vardır. Yemen ve Hindistan ülke değil de şehir olarak zikredilmiştir.

Hikâyede yer olarak şu yerler karşımıza çıkar: *Akdeniz, Altın Bina, Divanhane, Elvan Dağ, Erciyar, Feseli, Hasbahçe, Hindistan denizi, Hindistan şehri, Yemen şehri*.

3. Formeller: Kalıplaşmış sözler olan formel ifadeler yönünden Latif Şah hikâyesi çok zengindir. Bilhassa uzun zamanı kısaltmak yahut bir mekândan başka bir mekâna geçişte başvurulan formellerin sayısı oldukça fazladır.

Bunların yanında Latif Şah hikâyesi *sayı, renk, değerli maden, eşya, hayvanlar, alet, kıyafet* motifleri yönünden de oldukça zengindir.

Manzum ve mensur yapıya sahip olan Lâtif Şah ile Mihriban Sultan hikâyesi, şiir yönünden en fazla manzum kısım bulunduran hikâyemizdendir. Hikâyenin 45 yerinde şiir bulunmaktadır.

Bunların kişilere göre dağılımı şöyledir: Lâtif Şah 20 şiir, Koca Lele 5 şiir, Mihriban Sultan 4 şiir. Karşılaşmaların dağılımı da şöyledir:

Esfendiyar-Lâtif Şah; 1 defa

Esmer Sultan-Lâtif Şah; 3 defa)

Koca Lele- Lâtif Şah: 2 defa

Gamsız Şah- Lâtif Şah: 1 defa,

Gamsız Şah-Koca Lele: 1 defa,

Koca Lele-Mihriban Sultan: 1 defa,

Lâtif Şah-Koca Lele: 2 defa,

Lâtif Şah-Mihriban Sultan: 3 defa,

Şemsinur Sultan- Lâtif Şah: 1 defa.

Sevdakâr ile Gülenaz

---

[1] A(hmet) Caferoğlu, *Doğu İlleri Ağızlarından Toplamalar I,* İstanbul, 1942, s. 19-47.
Ensar Aslan, *Çıldırlı Âşık Şenlik Hayatı, Şiirleri ve Hikâyeleri (Metin-İnceleme-Sözlük)* Ankara, 1975, s. 226-276., s. 276-305
Doğan Kaya, *Âşık Şenlik'in Lâtif Şah İle Mihriban Sultan Hikâyesi*, Sivas, 2012.
Ali Berat Alptekin, Nizamettin Coşkun, *Çıldırlı Âşık Şenlik Divanı - Hayatı, Şiirleri, Atışmaları ve Hikâyeleri),* Ankara, 2006.

Sevdakâr Şah ile Gülenaz Sultan hikâyesi Türk hikâyecilik geleneği içerisinde aşk hikâyeleri grubuna girer. Şenlik üç büyük hikâyesini de gerçek hadiselerden alınmıştır.

Bu hikâyenin sonunda "Şenlik" tapşırmalı bir üç dörtlük halinde bir şiir yer almaktadır. Şenlik, şiirin sonundaki şu dörtlükte;

Bu bir hikâyedi(r) tasnifi yüzde
Künhü yüz kırk hane otuz sekizde
Tarih bin iki yüz doksan dokuzda
*Kul **Şenlik**'in vasf-ı halın diyesen*

şeklinde hikâyenin tasnif ediliş tarihini telaffuz etmektedir. Bu duruma göre hicrî 1299 yılı, miladî olarak 1881 yılına tekabül etmektedir. Şenlik Latif Şah hikâyesini 23 yaşında yani 1873'te, Salman Bey hikâyesini ise 1893 yılında tasnif etmiştir. Sevdakâr hikâyesini tasnif ettiğinde 31 yaşındadır.

Şahoğlu Şah Abbas'a ait bir kassa ile bu hikâyenin konusu arasında göz ardı edilmeyecek derece benzerlik vardır. Şenlik, Sevdakâr hikâyesini bu kıssadan hareketle ortaya koymuştur. Kıssa Ensar Aslan'ın tespitine göre şu şekildedir:

"Şah Abbas, evli olduğu halde cariyelerden birisi ile buluşup görüşmektedir. Şah Abbas bir seferdeyken bu cariyeden oğlu olur. Cariye çocuğunu gizli büyütür. Büyüyen çocuk vezirin kızına âşık olur. Çeşitli engeller yüzünden bunlar kavuşamaz. Çocuğun ıstırabını gören annesi, onu babası olan Şah Abbas'ın yanına gönderir. Çocuk kendisini tanıtır ve sevgilisine kavuşur."[2]

Usta Şenlik, özü bu kıssaya dayanan hadiseyi daha da genişletip ve farklı olaylarla zenginleştirerek kendisine ait bir hikâye haline getirmiş; Türk hikâye geleneğinin kabullerine uyarak hikâyenin muhtelif yerlerine manzum parçalar ekleyip hikâyesine son şeklini vermiş ve böylelikle edebiyatımıza Sevdakâr Şah ile Gülenez Sultan hikâyesini kazandırmıştır.

Elimizdeki Sevdakâr Şah ile Gülenez Sultan hikâyesini eşmetinleri farklı şahıslar tarafından anlatılmıştır.

Ensar Aslan'daki metin *Âşık Kasım*'a ait bir defterden alınmıştır[3]

Alptekin ve Coşkun'un yayımladıkları metin de 1972 yılında Çıldır'ın Akçakale köyünden olan *Halil Sarıçayır* (1886-1975)'dan derlenmiştir.

Üçüncü metin Nusret Ferudun tarafından yayımlanmıştır.[4] Nusret Ferudun bu metni; *"Âşık Şenlik'in yaşadığı civar ve havalide birçok seneler dolaşarak dolaşarak büyük fedakârlıkla yaptığı araştırmalar neticesinde…"*[5] topladığını ifade etmektedir. Ne var ki mesrur kısımlarda İslâm Erdener'de gördüğümüz ahenk ve zenginlik yoktur. Manzum kısımlarda da pek çok eksik dörtlük eksiktir ve kelimelerin çoğunda yanlış yazılımlar bulunmaktadır.

Bunun dışında üniversitelerimizde hazırlattırılan muhtelif yüksek lisans tezlerinde de bu hikâye metinlerinin mevcut olduğunu bilmekteyiz. Ancak bunlar hacimsiz ve eksik metinler olduğundan dolayı değerlendirmeye alınmamıştır.

Bu kitaptaki anlatmanın tamamı *İslâm Erdener* anlattığı metindir.[*] Bu anlatma kaydedilirken, yukarıda adından söz ettiğimiz diğer metinler de göz önünde bulundurulmuştur. Gerek manzum gerekse mensur kısımlarda onun anlatmasına bağlı kalınmıştır. Bilhassa manzum kısımlarda, Erdener'in ifadelerinde anlaşılamayan kısımlarda diğer eşmetinlere müracaat edilmiştir.

---

[2] Ensar Aslan, *Çıldırlı Âşık Şenlik Hayatı-Şiirleri-Karşılaşmaları-Hikâyeleri,* Basıldığı yer yok, 1992, s. 71.

[3] Ensar Aslan, a. g. e., s. 471-416.

[4] Nusret Feridun [Alaydın], *Sevdakâr Hikâyesi,* Ankara, 1938.

[5] Nusret Feridun [Alaydın], a. g. e., s. 2.

[*] Erdener'in, Şenlik sevdalısı Kutlay Doğan Bey tarafından 1986 yılında Ankara'ya davet edilmiş, bir ay müddetle bir otelde âşığın bütün masrafları karşılanmış, bu arada bildiği üç hikâye ve bildiği Kars'ta icra edilen "âşık makamları" Mustafa Ulubay, tarafından kamara ile tespit edilmiştir. Bu kayıtları Kutlay Doğan Bey, 2007 Kasım ayında lütfedip bana vermiştir. Kendisine şahsım ve kültürümüz adına şükran borçluyum. (D. K.)

Sevdakâr Şah ile Gülenez Sultan hikâyesi manzum ve mensur yapıdadır. Hikâyelerde olayların anlatıldığı kısım mensur, önemli olaylar ve şiddetli hisler manzum olarak ifade edilir. Bu durumda hikâyeci, *dille söyleme* yerine *telle söylemeyi* tercih eder. Pek çok hikâyeye nazaran -Şenlik'in değer hikâyelerinde olduğu gibi- manzum kısımlar sayıca oldukça fazladır. Hatta hikâyenin sayasında da aliterasyon ve asonans yönünden secili ve tekerlemeli kısımlar vardır.[6]

Hikâyedeki manzum kısımlar üçe ayrılır.

Müstakil şiirler, karşılaşmalar ve pişreviler.

Bunları sayı ve özelliklerine göre şöyle izah edebiliriz:

Müstakil şiirler: *Gülenez Sultan, Sevdakâr Şah, Vezir Allahverdi Han* ve *Zöhre Sultan*'a ait şiirlerdir.

Şiirlerin dörtlük sayısı 3, 4 ve 5 olarak karşımıza çıkmaktadır. Dörtlük sayısı 5 ve 4 olan sadece birer şiir vardır. Diğerinin tamamı 3'er dörtlüktür.

Hikâyedeki müstakil şiirler, en fazla Sevdakâr'a aittir. Sevdakâr, hikâyenin on dört yerinde müstakil olarak deyiş söylemektedir. Bunlardan on biri 11 hece, ikisi 8 hece, birisi de sicilleme şeklinde söylenmiştir. Hikâyenin sonunda söylenen şiiri de Sevdakâr söylemekle beraber, son dörtlükte hikâyenin musannifi olan Şenlik, mahlas olarak kendi adını kullanmıştır. Sevdakâr'a ait şiirlerin toplam dörtlük sayısı 44'tür.

Gülenaz'ın 6 müstakil şiiri vardır. Bunlardan birisi cigalı tecnis, birisi divanî, dördü de koşma tarzında şiirlerdir. Şiirlerdeki dörtlüklerin toplamı 18'dir.

Hikâye kahramanlarından Vezir Allahverdi Han'ın ve Zöhre Sultan'ın da üçer dörtlük olarak söylediği iki müstakil şiir vardır.

Karşılaşmalar: Sevdakâr ile Gülenez Sultan hikâyesinde yedi kahramanın karşılaşmaları bulunmaktadır. Bunlar; *Gülenez Sultan, Koca Nene, Sevdakâr, Vezir Allahverdi Han, Becan, Zöhre Sultan, Haramî'*dir.

Pişrevîler: Doğu Anadolu'da, hikâye anlatan âşık kimi zaman şiirin bünyesindeki dörtlüklere lirik ve mistik tarzda söylenmiş cinaslı maniler ekler. Bu uygulamaya *pişrevi* denilir. Bu hikâyede de 29 adet pişrevî vardır.

Sevdakâr ile Gülenez Sultan hikâyesinde ayrıca biri metnin başında biri de içinde olmak üzere iki tekerleme vardır. Metnin anlatımına Âşık Elesker'e ait 7 dörtlük olan bir divakkapma ile son verilmiştir.

Salman Bey ile Turnatel Hanım

Bu hikâyeyi en güzel anlatan âşık İslâm Erdener (1921-25 Aralık 1995)'dir. Elimizde Kutlay Doğan tarafından kaydedilmiş gerek bu hikâyenin gerekse diğer iki hikâyenin görüntülü kayıtları bulunmaktadır.

Âşıklığın Doğu Anadolu'da en başta gelen gereklerinden birisi, hikâye tasnif etmedir. Büyük âşık olma vasfını Şenlik'e kazandıran unsurlardan birisi de onun edebiyatımıza üç büyük hikâye kazandırmış olmasıdır. Bunlar *Latif Şah ile Mihriban Sultan, Sevdakâr Şah ile Gülenaz Sultan, Salman Bey ile Turnatel Hanım* hikâyeleridir. Bunların her birinin tasnif ediliş sebepleri vardır ve hikâyeler gerçek hadiselerden alınmıştır.

Salman Bey ile Turnatel Hanım'ın tasnif edilişiyle ilgili ilk bilgileri bize Pertev Naili Boratav vermektedir. Boratav, Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği adlı eserinde konu ile ilgili olarak şunları kaydetmektedir:

"Âşık Şenlik'in Salman Bey Hikâyesi'nin nasıl meydana geldiğini henüz bilenler vardır. Bu hikâyenin türkülerinin bir kısmı, Ahıska ile Hırtız arasında Söröl köyünden Lezgi Osman'ın başından geçen bir vak'a üzerine söylenmiş türkülerdir. Vak'a şudur:

---

[6] Selâhattin Olcay, Ahmet Bican Ercilasun, Ensar Aslan, *Arpaçay Köylerinden Derlemeler,* Ankara, 1976, s. 242-254.

Osman Bey'in güzel bir nişanlısı varmış; bu kıza göz dikmiş olan bir adam, Osman'ı köyden uzaklaştırıp kızı kaçırmak için, bir mahkeme işi icat ediyor; elde ettiği muhtarı da bu hususta kullanıyor. Osman Bey, şahitlik için, şehre, mahkemeye çağırılıyor. Yan yolda Osman şüpheleniyor; dönüyor, kızı kaçırmak üzere olan adamları ve bu arada asıl rakibini de öldürüyor. Müsademe esnasında kız da yaralanıyor. Osman Bey'i tevkif edip hapse atıyorlar. Bu macera hakkında destanlar düzsün diye Âşık Şenlik'i, Osman Bey'in akraba ve taallukatı köye davet ediyorlar. Şenlik, vakaya dair türküleri çok beğeniyor; kaybolup gitmesin diye bunları hikâyeye bağlamayı düşünüyor ve Salman Bey hikâyesini yapıyor. Osman Bey'in macerasını birçok ilâveler ve tadillerle Salman Bey'e tatbik ediyor; halk hikâyelerinin başlıca şahsiyetlerini hikâyeye sokuyor; yeni türküler ilâve ediyor; şahısların isimlerini de kâmilen değiştiriyor. Bu suretle Lezgi Osman, Çin Maçin Padişahı'nın oğlu Salman Bey olarak karşımıza çıkıyor.

Görülüyor ki burada bir vaka için yazılmış türküler bir vesile ile bir hareket noktası olmuştur. Fakat hikâye o türkülerden çıkmış değildir. Âşık Şenlik o türküleri ilham eden vakayı, hikâye haline koymak istekmiş, basit köy vakasını, halk hikâyelerine uygun bir vaka halinde genişletmiş ve değiştirmiş, Osman Bey için yazdığı birkaç türküye, bir hikâyeye bu kadarı kâfi gelmediğinden daha birçoklarını ilâve etmiştir."[7]

Edebiyatımıza "*Çıldırlı Âşık Şenlik Hayatı-Şiirleri-Karşılaşmaları-Hikâyeleri* "kalıcı bir eser bırakan Ensar Aslan da bu çalışmasında konu ile ilgili olarak daha ayrıntılı bilgi vermekte ve şunları söylemektedir:

"Biz söz konusu olayı ve geçtiği yeri Âşık Şenlik'in meclisle-rinde bulunmuş, Çıldır'ın Urta köyünde Mehdi Beyaz'dan öğrendik. 1970 yılında yaptığımız bu çalışmalarımız sırasında Mehdi Beyaz 90 yaşlarında idi. Şenlik'in Salman Bey hikâyesine konu olan olay şöyledir:

Ahıska'nın Perekent köyünde 35-40 yaşlarında zengin, varlıklı bir kişi olan Osman Ağa'nın Kamer adlı çok sevdiği güzel bir karısı varmış. Bu genç ağanın Perekent köyünde düşmanları varmış. Bir gün düşmanları, Osman Ağa'yı köyden uzaklaştırmak için bir mahkeme olayını bahane ederek, Ahıska'ya çağırtıyorlar. Osman Ağa, Ahıska'ya giderken yolda bu olaydan kuşkulanıp geri dönüyor. Evine gelince, karısını kaçırmak üzere olan düşmanlarıyla kavgaya başlıyor. Düşmanlarının ikisini öldürüyor. Bu arada, çok sevdiği genç karısı da düşmanlar tarafından vuru-lup öldürülüyor. Bu olay üzerine Osman Ağa tutuklanıyor, karısı da öldüğünden evinin kapısı kilitli kalıyor. Bir müddet sonra hapisten çıkan Osman Ağa, Melek adlı bir kadınla evleniyor.

Mehti Beyaz'ın anlattığına göre Şenlik, Osman Ağa'nın iyi dostuymuş. Bu olayı duyunca, Osman Ağa'nın yakınlarına taziyeye gidiyor. Ayrıca Ahıska'da hapiste bulunan Osman Ağa'yı da ziyaret ediyor.

Bu olaya bir destan söyleyen Şenlik, daha sonra bu destan etrafında Salman Bey hikâyesini meydana getiriyor. Osman Aga'nın bu acılı macerasını bazı ilâve ve değişikliklerle, Salman Bey'e uyguluyor. Kişilerin adlarını da değiştirerek onlara klasik hikâye adları veriyor. Böylece Osman Ağa, Cin Maçin ülkesinin veziri Alhan'in oğlu Salman Bey, ölen karısı da hikâyedeki Bezesten (Bedişhan) şehrinin veziri Celal Vezir'in kızı Gavher Hanım olarak hikâyeye girmiş oluyor. Osman Ağa'nın ikinci karısı Melek de Haveran ülkesinin Hatem şehrinde, Müressef Şah'm kızı Turnatel Hanim olarak takdim ediliyor."[8]

Şenlik, bu hikâyenin sonundaki manzum ifade de Salman Bey'in ağzından şunları söylemektedir:

Tarih bin üç yüz on birde bele oldu vasf-ı hâlim
Var olsun ulusum elim Şenlîk'ten armağan size

Bu duruma göre Şenlik, Salman Bey hikâyesini H. 1311, M. 1893'te tasnif etmiştir.[9]

---

[7] Pertev Naili Boratav, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, Ankara, 1946, s. 161-162.

[8] Ensar Aslan, *Çıldırlı Âşık Şenlik Hayatı-Şiirleri-Karşılaşmaları-Hikâyeleri,* Basıldığı yer yok, 1992, s. 69-77.

[9] Ensar Aslan, a. g. e., s. 71.

Elimizdeki Salman Bey ve Turnatel Hanım hikâyesinin eşmetinleri farklı şahıslar tarafından anlatılmıştır.

Ensar Aslan'daki metni *Âşık Gülistan* (Murat Çobanoğlu'nun babası),[10] Alptekin ve Coşkun'un yayımladıkları metni de Suharalı *Âşık İmdat Kapağan* (1933-1984) anlatmıştır.[11] İmdat Kapağan da İslâm Erdener gibi Âşık Kasım'ın çırağıdır ve metni 1971 yılında anlatmıştır.

Üçüncü metin Orhan Özbek tarafından neşredilmiştir ve bu metin edebiyatımızda pek yer almamaktadır. Özbek maalesef bu metni kimden derlediğini kaydetmemiştir. Ancak bu cümle kurguları ve üslubundan bu eşmetnin İslâm Erdener tarafından anlatıldığını tahmin etmekteyiz.[12]

Salman Bey ile Turnatel Hanım Hikâyesinin görebildiğimiz bir metni daha vardır ki onu da söylemeden geçmeyelim. Bu metin, "*Arpaçay Köylerinden Derlemeler"* adlı kitapta yer almaktadır ve diğerlerine nazaran çok eksik ve hacimsiz bir metindir.

Salman Bey hikâyesi manzum ve mensur yapıdadır. Hikâyelerde olayların anlatıldığı kısım mensur, önemli olaylar ve şiddetli hisler manzum olarak ifade edilir. Bu durumda hikâyeci, *dille söyleme* yerine *telle söylemeyi* tercih eder. Pek çok hikâyeye nazaran -Şenlik'in değer hikâyelerinde olduğu gibi- manzum kısımlar sayıca oldukça fazladır. Hatta hikâyenin sayasında da aliterasyon ve asonans yönünden secili ve tekerlemeli kısımlar vardır.[13]

Hikâyedeki manzum kısımlar dörde ayrılır.

Döşeme şiirler, müstakil şiirler, karşılaşmalar ve pişreviler.

Bunları sayı ve özelliklerine göre şöyle izah edebiliriz:

Döşeme kısmı: Yaş Destanı 14 (dörtlük), Gelinle Kız Destanı (19 dörtlük), Koçaklama (Köroğlu'ndan 4 dörtlük)

Müstakil şiirler: Hikâyede Salman Bey, Gevher Hanım, Turnatel ve Senem Hanım'a ait şiirlerdir. Şiirlerin dörtlük sayısı 3, 5, 7 veya 9 dörtlük olarak karşımıza çıkmaktadır. 4, 6 veya 8 dörtlüklü, bir başka deyişle çift sayıda dörtlüğe sahip müstakil şiire rastlanılmamıştır.

En çok şiiri *Salman Bey* söylemektedir. Bunlardan birisi divan, üçü 8 heceli, on altı şiir de 11 hecelidir. Toplam dörtlük sayısı 74'tür.

Gevher Hanım üç şiiri 9 dörtlük; *Turnatel Hanım*'ın söylediği beş şiir 52 dörtlüktür. Turnatel'in şiirlerden birisi 40 dörtlüktür. Hikâye kahramanlarından Senem Hanım'a ait olan bir şiir vardır ve 3 dörtlüktür.

Karşılaşmalar: Salman Bey ve Turnatel Hanım hikâyesinde dört kişi karşılaştırılmıştır. Bunlar Gevher-Salman, Turnatel-Dilbaz, Turnatel-Çoban, Turnatel-Salman'dır. Karşılaşmaların tamamında 78 dörtlük vardır ve kahramanlar üçer dörtlük okumuşlardır.

Hikâyede Gevher Hanım ile Salman Bey yedi kere karşılaştırılmıştır. Karşılaşmalardan birisi 8, diğerleri 11 hecelidir

Turnatel-Dilbaz bir kere, Turnatel-Çoban iki kere, Salman Bey ile Turnatel de üç kere karşılaşmıştır. Karşılaşmalar 11 hecelidir.

Pişrevîler: Doğu Anadolu'da, hikâye anlatan âşık kimi zaman şiirin bünyesindeki dörtlüklere lirik ve mistik tarzda söylenmiş cinaslı maniler ekler. Bu uygulamaya pişrevi denilir. Bu hikâyede de 40 adet pişrevî vardır.

---

[10] Ensar Aslan, a. g. e., s. 417-470.

[11] Ali Berat Alptekin -Nizamettin Coşkun, *Çıldırlı Âşık Şenlik Divanı (Hayatı, Şiirleri, Atışmaları ve Hikâyeleri),* Ankara, 2006, s. 781-881.

[12] Özbek, Orhan, "Selman Bey ile Turnatel", *Tercüman Gazetesi,* İstanbul, 11 Haziran 1972-10 Temmuz 1972.

[13] Selâhattin Olcay, Ahmet Bican Ercilasun, Ensar Aslan, *Arpaçay Köylerinden Derlemeler,* Ankara, 1976, s. 242-254.

Hikâyedeki şiirlerin tamamındaki dörtlük sayısı toplam 293'tür. Bu rakam da göstermektedir ki Salman Bey ve Turnatel Hanım hikâyesi manzum ürünler yönünden zengin bir hikâyedir.

Kaynakça:

Ahundov, Ehliman, *Azerbaycan Halg Dastanları,* Bakı, 1961, s. 327-354.

Ahundov, Ehliman, *Dastanlar,* Bakı, 1993, s. 33-73.

Alaydın, Nusret Feridun, Çıldırlı Âşık Şenlik Hikâyelerinden *Sevdakâr,* İstanbul, 1938.

Alptekin, Ali Berat, *Çıldırlı Âşık Şenlik Bibliyografyası*, Ankara, 1989.

Alptekin, Ali Berat-Nizamettin Coşkun, *Çıldırlı Âşık Şenlik Divanı - Hayatı, Şiirleri, Atışmaları ve Hikâyeleri),* Ankara, 2006.

Altaylı, Seyfettin, *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü,* C. I-II, İstanbul, 1994.

Altınkaynak, Erdoğan, "Kars Halk Şairleri Âşıkları Ozanları I. Âşık İslâm Erdener", *Erciyes,* 252, XXI, 1998.

Aslan, Ensar, *Çıldırlı Âşık Şenlik Hayatı-Şiirleri-Karşılaşmaları-Hikâyeleri,* Ankara, 1975. / II. Baskı, Basıldığı yer yok, 1992, s. 417-471.

Âşıkoğlu, İsmail, "Âşık Şenlik", *Türk Folklor Araştırmaları,* S. 162, İstanbul, 1963.

Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük,* C. 1-2-3, İstanbul, 2008.

Baranseli, Z. Mahir. "Âşık İslâm Erdener.", *Kars Eli Dergisi*, Yıl 3, Sayı 26, Eylül, Kars, 1966:8-9.

Boratav, Pertev Naili, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği,* Ankara, 1946.

Boratav, Pertev Naili, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, Ankara, 1946.

Caferoğlu, A(hmet), *Doğu İlleri Ağızlarından Toplamalar I,* İstanbul, 1942, s. 19-47.

Çetin, İsmet "Dil-i Gam Yahya Bey Hikâyesi ve Âşık İslâm Erdener", *Türk Folklorundan Derlemeler 1986/1,* Kültür ve Turizm Bakanlığı MİFAD Yayınları, Ankara, s. 39-67.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Lügat,* Ankara, 2008.

Erdener, İslâm, *Âşık Şenlik Divanı,* Kars, [1960].

Güney, Eflatun Cem, *Folklor ve Halk Edebiyatı,* İstanbul, 1971.

Kartarı, Hasan, *Doğu Anadolu'da Âşık Edebiyatının Esasları,* Ankara, 1977.

Kaya, Doğan, *Mahmut ile Nigâr Hikâyesi Üzerinde Karşılaştrmalı Bir Araştırma,* Ankara, 1993.

Köse, Nerin, "Türk Halk Hikâyelerinde Kahramanın Eğitimi Üzerine", *Araştırmalar II,* Ankara, 1997, s. 143-156.

Köse, Nerin, "Türk Halk Hikâyelerinin Yeniden Tasnifi Hakkında", *Araştırmalar I,* Ankara, 1996, s. 7-19.

Olcay, Selâhattin, Ahmet Bican Ercilasun, Ensar Aslan, Arpaçay Köylerinden Derlemeler, s. 51-92.

Özbek, Orhan, "Selman Bey ile Turnatel", *Tercüman Gazetesi,* İstanbul, 11 Haziran 1972-10 Temmuz 1972.

Sakaoğlu, Saim, Ali Berat Alptekin, Yurdanur sakaoğlu, Esma Şimşek, *Behçet Mahir'in Bütün Hikâyeleri II,* Ankara, 2000, s. 71-104.

Tahmasıb, M. H., *Azerbaycan Halg Dastanları,* Bakı, 1972.

Türkmen, Fikret, Mete Taşlıova, Nail Tan, *Âşık Şeref Taşlıova'dan Derlenen Halk Hikâyeleri*, Ankara, 2008.

Yıldız, Yusuf. "Karslı Halk Ozanı Âşık İslâm Erdener", *Türk Folkloru Dergisi*, S. 22, İstanbul, Mayıs 1981.